

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Setena part. Capítols 16-20

Oh, una «Crocus sativus»!

Quan anàvem cap al «Colegio Ibérico» passàvem pel davant d'una farmàcia que tenia tres quadres de vidre en els quals hi havia pintades sengles plantes d'ús medicinal amb llurs noms científics escrits a sota i, a còpia de veure'ls de passada, me'ls havia après de memòria: «Papaver somniferum», «Crocus sativus» i «Digitalis purpurea». Eren aquella mena de mots que han de romandre, fatalment, ajaçats en el subconscient sense cap esperança que hom els necessiti algun dia i els deixondeixi.

Quan fèiem a Las Estacas, a l'estat de Morelos de Mèxic, aquella sèrie de pel·lícules nord-americanes de les quals ja he parlat en altres ocasions, que duïen el títol de «Sheena, Queen of the Jungle», un dia, mentre filmaven, va passar una papallona blanca immensa, gran com dues mans obertes i unides pels polzes que imitessin el vol d'un colom. El càmera Ugo Moctezuma (sempre escrivia el seu nom a la italiana, sense la hac) me la va assenyalar, admirat:

—Mira, Artís, quina papallona! És un monstre!

Vaig reaccionar d'una manera perfectament normal segons el meu tarannà, aquella que corresponia a la pedanteria de l'Ugo: vaig fer veure que em sabia de cor els lepidòpters i que per a un entès com jo, allò no tenia res d'extraordinari. Amb un to displicent, com si em dolgués la ignorància aliena, vaig fer:

—Sí. Una «Crocus sativus».

Per què, per quin recòndit mecanisme, sobtadament m'havia recordat del nom científic del safrà après en la infància? No em pregunto per què me'n vaig servir en aquell moment, puix que la resposta ja és tàcita, si més no implícita en això que he dit respecte a l'habitual suficiència del càmera cinematogràfic, a la qual havia de respondre amb una dosi major que la seva. Em va preguntar, subjugat, si «també» no fóra

lepidopteròleg i si feia o havia fet col·lecció de papallones. Va voler saber quin era el nombre d'exemplars que en posseïa i a mi se m'esgotava la capacitat d'inventar guatlles. Encara em va demanar si no posseïa una «Crocus sativus».

—I ara! —vaig fer—. Aquesta és una espècie exclusivament americana i a Europa un exemplar de «Crocus» costa una fortuna. Jo només n'he vistes als museus de ciències naturals rics, com són ara el d'Amsterdam, el de París o el d'Oslo. Em sembla que ni el de Luxemburg no la té, ves què et dic.

Ambdós teníem feina i vam haver d'interrompre la nostra xerrameca diguem entomològica. Vaig veure que l'havia subjugat amb la meva informació, però ja no en vam parlar més. Vam passar tres dies sense veure'ns: jo construïa un poble de cabanyes «negres» en un lloc de vegetació molt espessa i no vaig tenir temps d'anar a fer el nas en la filmació. Al cap d'aquests dies que dic, l'Ugo se'm va apropar a la taula del restaurant dels cinematografistes i em va dir a cau d'orella, amb aire de conspirador:

—Agafa't fort: tinc la «Crocus»!

D'antuvi no vaig entendre de què em parlava. Vaig pensar en una malaltia tropical, en qualsevol malvestat d'aquest gènere, però no em vaig arribar a comprometre, puix que, de cop i volta, m'havia recordat de la meva facècia. Aleshores vaig fer un aire admirat, li vaig atansar una cadira i li vaig pregar el relat de com l'havia aconseguida. Era commovedor! S'havia fabricat amb filferro i gasa una xarxa de caçar papallones i se n'havia anat a estrenar-la a les sis del matí de l'endemà. Al cap d'un parell d'hores selvàtiques, havia trobat la gegantina papallona blanca. Atrapar-la constituïa una extraordinària proesa! Però havia reeixit i ara la tenia damunt la consola del seu bungalow, dins un flascó gran de «Nescafé». Havia fet uns foradets a la tapa per tal de no asfixiar-la i el monstre era a la meva disposició: quan acabéssim el rodatge del dia, podíem anar plegats a la seva cambra i me'n faria donació. Volia presenciar —si no era cap molèstia— com jo la matava

i la preparava, però li vaig dir que això no era tan fàcil, que havia d'anar a Cuernavaca i adquirir a la farmàcia certes substàncies químiques, sense les quals no era possible l'operació de conservació, i que no ho podria fer fins dissabte a la tarda, quan s'hagués acabat el rodatge setmanal. Que, de moment, em guardés la «Crocus» i que no hi feia res si la bestiola moria per asfíxia: al contrari, preparava la taxidèrmia. Em va creure admirat! Va dir, ànima sensible:

—Però m'estimaria més no haver-la de matar. Fes-ho tu, que ja hi deus tenir pràctica. Te la donaré avui mateix, perquè allí, dintre del pot, se'm morirà de gana!

—Posa-li un brot de regalèssia, que és l'única planta que mengen.

—I d'on vols que la tregui? Mai no he vist cap regalèssia!

—Sí, home, és allò que els anglesos en diuen «licorice». Fes que el director te n'ensenyi. Els nord-americans la coneixen molt bé, ja ho veuràs. Las Estacas n'és ple! Si no, què hi farien, les «Crocus», per aquests topants? Me la donaràs dissabte, viva o morta, és indiferent.

No va trobar regalèssia ni el director sabia què cony era la regalèssia. Era inevitable i la papallona va passar a les meves mans. M'havia ben embolicat i la comèdia va durar dies. Perquè no hi havia manera de fer que la difunta romangués amb les ales desplegadas i les vaig acabar enganxant amb una cartolina i cel·lo i arrencant uns lamentables trossos d'escates, que em van obligar a una restauració amb guaixes. Al capdavall la vaig clavar a la paret de la meva cambra a l'Hotel Don Vasco, de Cuautla, i ja hi havia més porcions retocades que no pas originals. La vaig ensenyar a l'atònit caçador Ugo Moctezuma. Em va comentar, sense adonar-se de la superxeria:

—La mà del professional s'ensuma de lluny! «¡Eso no tiene ni qué, manito!»

Els darrers dies a la Terra Alta

Vam ser gairebé tres mesos a l'altra banda de l'Ebre i ens va tocar de viure una progressió paral·lela de temps i virulència. Les xifres-resum esdevenien molt contundents i el volum de les pèrdues en persones i material havia adquirit una dimensió inconcebible malgrat que, inexplicablement per a aquells qui l'acaràvem, era totalment mancada de lògica. El pensament que ja ens hauríem hagut de retirar era general, però ningú no el formulava obertament sinó en caps de conversa íntima i en veu baixa, i a tots els qui defensàvem aferrissadament les nostres conviccions ens feia un mal enorme aquella condició de discrepants clandestins, tan pròpia d'emboscats, i que ens situava en el galdós paper de trànsfugues que no abandonaven res.

D'ençà d'aquella nit de juliol de la travessada del riu fins aleshores, havíem après un munt de coses, bona part de les quals era deguda al fet de pertànyer, circumstancialment, a un altre Cos d'Exèrcit, com si ens haguessin seccionat el cordó umbilical. Havíem hagut d'adaptar el nostre mètode de treball —amb tendència a degradar-se per culpa de la rutina— als requeriments i al fer de Líster i ell, que personalment no era pas més professional que el nostre José Del Barrio Navarra, ens havia avesat a unes exigències molt diferents d'aquelles que l'habitud havia fet nostres.

Un dels canvis més radicals havia estat respecte al sistema usual d'interrogatori dels presoners. (Havíem tingut bon escreix de matèria primera!) El menàvem bastant «ad libitum» i hi solia fer un gran paper la fantasia de cadascú quan es tractava d'inventar i formular preguntes. Ara calia treballar amb un patró molt ben determinat i rigorós, sense cap marge per al treball creatiu i, encara, fidel a uns cànons jeràrquics dels quals mai no havíem parlat abans. Puix que ara era obligatori que les preguntes les fes algú que tingués la mateixa categoria militar que el presoner, o en tot cas superior, però mai inferior com fins llavors havíem fet, ignorants d'una norma que, pel que es veia, era tradicional en l'exèrcit «de debò». (Adesiara podíem recordar aquell coronel de

l'estanc de la Fatarella i la seva exigència de requesta per part d'un igual o d'un superior en graduació militar.)

El meu ascens a comandant ja era un fet, però jo no el volia donar per bo fins que no el publicués el diari oficial del ministeri de la Guerra. En Ráfales, que sempre havia pensat com jo, a hores d'ara ja havia claudicat i s'havia fet cosir els nous galons. És clar que, de cara als interrogatoris, aquell detall no ens feia cap falta, puix que la captura de comandants de l'exèrcit enemic era una quimera. (Aquell coronel i altres militars de categoria havien estat fets presoners gràcies a la sorpresa inicial, però el fet ja no s'havia repetit.) Ara, àdhuc la detenció d'un tinent o d'un alferes eren coses excepcionals i quan atrapàvem un caporal o un sergent ens estarrufàvem com si haguéssim enxampat el general Yagüe.

Semblava que la sistematització de l'interrogatori exclouïa un tipus de fantasia informativa diguem-ne periodística. Ja no quedava cap marge per al fet anecdòtic col·lateral i el qüestionari que proposava el reglament anava per feina: calia escatir amb exactitud la filiació de les Unitats, de les inferiors a les superiors, i havíem d'assolir informació cabal de com es deien tots els comandaments. Tampoc no podíem negligir l'especificació —exhaustiva, deia el fullet d'instruccions— del material que empraven aquelles Unitats i calia que els interrogatoris consignessin fil per randa els tipus, les marques i els calibres, i aquesta exigència peremptòria de precisions anava des dels canons fins als telèfons. I passava pels llums d'oli, segons en Ráfales. I per la marca de preservatius que aconsellava el «mando», segons en Morera i Falcó. Consignant la data de l'aparició del queixal del seny, apuntava jo, tot indicant que manta vegada calia deixar en blanc la línia de puntets.

A l'Ebre havíem fet presoners alguns sergents catalans, adscrits al «Tercio de Requetés Nuestra Señora de Montserrat», i els sorprenia enormement que aquells desheretats que parlaven com ells i que, segons totes les referències que en posseïen, feien una llastimosa coral d'analfabets roigs, separatistes i maçons i amb un ganivet entre les dents (algun d'ells ens havia confessat la pintoresca barreja descriptiva

que hom els havia entatxonat respecte a nosaltres), ara resultava que només érem uns catalanets de la ceba capaços, això sí, de voler tenir una idea neta i completa del desplegament enemic, talment fóssim militars de debò. No s'ho acabaven de creure! És clar que per a nosaltres també era difícil d'imaginar que hi hagués catalans que es poguessin deseixir entre aquella gentalla, o que la integressin parcialment.

Solament dues vegades, en els gairebé tres mesos de Batalla de l'Ebre, vaig travessar el riu i ambdues vegades van ser per anar a l'Hospitalet de l'Infant, al campament d'en Líster, per coses relacionades amb la feina. Durant aquell període vam treure dos números més del nostre «Vèncer!», però ara ja l'imprimien sense que calguessin visites personals meves o d'en Morera i Falcó a ca l'Horta. En Cardona, el tinent pagador, anava mensualment a Barcelona i li encarregàvem de deixar l'original a la impremta, acompanyat d'una acurada maqueta que, de debò, no feia cap falta, puix que amb algunes recomanacions escrites n'hi hauria hagut ben bé prou. Però jo no renunciava a fer-la ni al rejuvenidor divertiment que significava. Quin infant desempara la seva joguina predilecta? En Gabriel Cardona mateix recollia al cap d'un parell de dies els exemplars ja impresos. Un dia que el comissari «Matas» examinava el nostre periòdic davant l'Scotti, va dir referint-se a la capçalera:

—«No me gusta este adorno sobre la primera e. ¡Parece un acento puesto al revés!»

En Morera i Falcó va replicar:

—Justament és un accent. I ve del dret.

—«"Vencer" no lleva acento» —va dir el comissari. I va afegir—: «Por otra parte, en español una frase se abre y se termina con puntos de admiración, no solamente al final como en otras lenguas.»

—Ja ho sabem, que «vencer» no duu accent, però «vèncer», sí. I en català no hi ha punts d'interrogació o d'admiració d'obertura, llevat de

quan el text ultrapassa un rengle i hi pot haver confusió.

—«¡Con que ésas tenemos! ¿De modo que el periódico es en catalán? ¡La lengua oficial de España es el español!»

—Però ara som a Catalunya!

Allò va crear una estona de malestar, que va durar fins que l'Scotti va quedar convençut que no havíem comès cap deslleialtat, que ell mateix havia aprovat el títol i el dibuix de la capçalera i que, inqüestionablement, la nostra Divisió era del Partit Socialista Unificat de Catalunya —Partit Socialista Unificat DE CATALUNYA!, udolàvem— i ell mateix havia comprovat que un elevat nombre d'articles eren en la nostra llengua nacional i que tots els editorials, sense excepció, sortien en català, tant si els havia escrit en Ferrándiz com l'Scotti, puix que en Quim o bé jo els traduïem. En Ferrándiz va dir que sí, que ell també ho sabia, però que únicament dubtava de si l'ortografia correcta de vèncer en català duia accent greu damunt la primera e.

—Però si ho diuen aquest parell que són tan savis!... —va fer amb la seva ironia més sagnant.

La broma, la vam acabar nosaltres a soles, en Morera i Falcó, l'Scotti i jo i el tema, lògicament, era el retrocés a què havien sotmès la nostra llengua, el poc coneixement que hom en tenia, i vam remarcar un fet singular: que tots els Milicians de la Cultura havien esdevingut, més tard o més d'hora, comissaris.

—O caps d'Informació! —vaig afegir, amb la imatge ben present dels meus col·laboradors d'adesiara.

Un dia, quan encara mancaven algunes setmanes per tornar a l'altra riba de l'Ebre, vaig lamentar de debò no haver imitat en Ráfales en allò de fer brodar damunt la meva roba els galons de comandant. Almenys m'hauria estalviat de viure un dels episodis més desagradables de la «meva» guerra. Perquè vaig entrar a la rifa en qualitat de capità, puix

que el sorteig era efectuat únicament entre tinentes i capitans de totes les Unitats. Mai no guanyo cap mena de loteria i en aquella pràctica tan generalitzada a Mèxic de la «vaca» mensual, que obliga els treballadors a aportar una quantitat igual i que és rifada entre tots, mai en la meua vida no en vaig embutxacar cap, i, en canvi, va sortir de la gorra el paperet amb els meus noms quan calia determinar qui comandaria l'escamot d'execució i dispararia els trets de gràcia. Quatre xicots del primer Batalló de la 224 Brigada Mixta es van evadir de les nostres trinxeres per passar-se a l'enemic. Allí, a la serra de Cavalls, el front feia unes giragonses increïbles i feina hi havia per a saber, cada dia, per on passaven les nostres línies i les dels franquistes.

Van fugir de matinada —encara era negra nit— i van cometre un error gravíssim: van arribar davant unes posicions nostres cridant «¡Arriba España!» i demanant que no desapareixin, que eren combatents «roigs» que es passaven. No cal dir que els sentinelles els van dir que ja es podien apropar sense temença i els quatre marrecs, com si els haguessin donat corda i amb ganes de fer mèrits, es van posar a relatar tota mena d'atrocitats que, segons deien, eren cosa normal en els nostres rengles, i van donar com a prova els noms de tots els comandants d'Unitats i van assenyalar en els mapes els quarters generals de cadascun. Haurien fet estralls, si s'haguessin passat de debò! Va ser relativament fàcil, a aquella hora i en la precària llum de la trinxera, que els escàpols no s'adonessin que parlaven amb gent que duia els mateixos uniformes que ells, i que els oficials se servien d'uns emblemes idèntics als dels «roigs». Potser ni tan sols sabien conèixer les diferències o que tanmateix n'hi hagués.

Quan els van dir que s'havien equivocat i que eren en territori de la República, no s'ho volien creure. Ho van entendre quan el sumaríssim d'urgència els va sentenciar a mort, malgrat que, segons el capità encarregat de defensar-los (m'ho va explicar ell mateix al cap d'uns dies), durant unes hores encara es van imaginar que era una mena de broma, tot un muntatge que hom havia preparat per comprovar fins a quin punt era sincera llur afecció al franquisme.

Va sortir el paperet amb el meu nom entre els cent cinquanta o doscents que n'hi havia dins la gorra que feia d'urna. Sí: va ser enormement dolorós. Si haguessin estat persones madures s'haurien captintgut altrament, però no eren sinó nens posats a fer d'home en els darrers instants de llurs vides. No dissimulo ni emmascaro el fet: la pena de mort mai no resol res ni té cap poder dissuasiu. Remarco solament que eren adolescents, més a prop de la infància que no pas de la maduresa, i que en aquell tràngol van emprar rebequeria infantil. Ploraven, es rebolcaven per terra i cridaven llurs mares. I jo vaig haver d'ordenar «foc!» i tenia els ulls negats en llàgrimes i no sabia com eixugar-meles per tal que no advertissin el meu plor. Sempre he estat molt destre en el maneig de la pistola (recordeu allò que he explicat de la visita a l'Ebre amb en Santiago Perinat i l'Edmon Vallès), però aquella matinada vaig fallar, l'un rere l'altre, els trets a seixanta centímetres de distància. Tenia segament de cames i els ulls emboirats no em deixaven veure els objectius damunt els quals havia de llançar el tret de gràcia, la descàrrega que els alliberés del sofriment si encara no havien mort. Els companys que van presenciar l'execució —la llei n'exigeix testimonis— es mofaven de la blancor del meu rostre, habitualment bru, i del tremolor de les mans, generalment de pols ferm. Admès fins i tot que aquells fets col·laterals poguessin ser motiu de broma.

En aquella altra Tortosa

Un dia, finalment, va arribar una ordre mormolejada, gairebé silenciosa: travessàvem el riu i abandonàvem tot allò que s'havia fet insostenible respecte a l'envestida franquista.

Semblava que ja s'haurien acabat les nostres baixes, però els militars rebels mai no en tenien prou. Havien inventat quelcom sinistre i inesperat: deixaven anar riu avall unes barcasses carregades de dinamita proveïdes d'un pal vertical que, en topar amb els nostres ponts, accionava un dispositiu que percutia un detonador i es produïa la deflagració letal. El parany ens va enxampar desprevinguts i encara vam tenir unes dotzenes més de morts.

—Aquests podrits no ens deixen ni marxar! —deia en Ráfales.

Vam posar gent parapetada a la riba de l'Ebre i cosien a trets de metralladora les xalanes que apareixien pel revolt del riu. Assolíem fer-les esclatar abans i la peripècia va durar fins que Franco i la seva gent no es van adonar que l'estratagema s'havia convertit en un inútil balafiament.

Aquella Tortosa que retrobàvem no s'assemblava gens ni mica a la que jo havia conegut feia quatre anys escassos. La d'ara havia estat furiosament castigada pels bombardeigs aeris, els quals a partir d'aleshores serien incrementats pels d'artilleria. No quedava ningú de la població civil i l'espectacle de la desolada ciutat deprimia fortament, almenys aquells qui l'havíem coneguda en temps bonancencs. Res no és tan abaltidor com totes les portes obertes que ensenyen impúdicament la fuga, el terrible drama de l'abandonament que pertany als estadis més íntims.

La 60 Divisió —encara agregada al V Cos d'Exèrcit— cobria un front de poc més de vint-i-cinc quilòmetres lineals, a la riba esquerra, des de Tivenys —davant per davant de Xerta— fins a Jesús i Maria, enfront de Sant Jaume d'Enveja. Hauria calgut una força humana cinquanta vegades superior a la nostra per a guarnir aquell extens sector, i cent cops superior en qüestió d'armament, si més no respecte al desplegament enemic que teníem davant nostre, a la vista a l'altre marge del riu. Un enemic sadoll de victòria, prepotent moralment i material, armat amb escreix. Ens vèiem a ull nu, naturalment, d'una riba a l'altra, i gairebé podíem parlar-nos sense haver de cridar massa. Sí: dialogàvem. I ells se servien d'un to magnànim, impregnat de compassió, tan feridor o encara més que el de les armes de foc:

—«Ahora os vamos a hacer fuego de mortero, rojillos. Pero no os asustéis, que enviaremos proyectiles sin explosivo. Al contrario: los llenaremos de picadura de tabaco, que ya sabemos que os hace mucha falta.»

Sentíem efectivament els esclats de sortida, impulsors de la bala, i el xap! d'arribada, sense explosió. Omplien de tabac, en efecte, l'espai destinat a la càrrega i també n'havien tret l'espoleta. Era una almoina humiliant, una vil ostentació de vencedors, i recomanàvem als nostres xicots que la rebutgessin per dignitat. Ho feien. Però se n'apropriaven per cobejança. I admetien tàcitament que l'adversari xalés a l'engròs amb la nostra desfeta.

Durant aquell trimestre de combats extenuadors havíem perdut muntanyes d'armament. Amb aquelles quatre rampoines que ens quedaven havíem de plantar cara al poderós i exultant enemic. Pràcticament ja no teníem artilleria; no hi havia hagut oportunitat d'evacuar-la i gairebé la Deca sencera havia quedat a l'altra riba.

S'havia donat un fet que, en unes altres circumstàncies menys crispades, probablement hauria provocat hilaritat: hom havia dut canons trets del museu de guerra! Jo mateix havia vist en acció aquelles velles peces sense mecanisme de fre ni de recuperació, muntades en plataformes sobre quatre rodes. Hom fabricava unes rampes de terra piconada darrera de cada peça i la força del retrocés, efectuat el disparament, empenyia l'andròmina per la pujadeta fins que la força de la gravetat la retornava, aproximadament, a la posició original. Ja he dit que aproximadament; puix que calia corregir l'angle de tir a cada descàrrega, car ni el desplaçament ni el retorn no eren idèntics cap vegada i encara calia afegir-hi la desviació lateral. Els feixistes es rebentaven de riure quan fèiem foc amb aquells canons i es palplantaven a la riba, a frec de l'aigua, i ens escridassaven amb les mans posades a la cintura, en franc desafiament:

—«¡Que viene de culo! ¡Que viene de culo! ¡Que viene de culo!» — com si poguessin veure els projectils en tot llur trajecte. I (ara que hi caic) potser era veritat! Fos com fos, la nostra vella artilleria no els feia gens ni mica de por, com tampoc no els n'hauria fet una bateria de colobrines. Com ja he dit, ells responien al nostre foc amb projectils de morter farcits de picadura. D'aquell tipus de relaxació en deien «confraternització» i el mot era ple de connotacions aterridores, com si

hom ometés defecció botiflera. Evitaven la confraternització tant els militars sollevats com la República i quan hom havia caigut en casos realment exagerats (com a l'Alt Aragó on, segons deien, havien arribat a jugar partits de futbol onze components per bàndol, en terra de ningú, amb capitans que feien d'àrbitres, una setmana dels uns i la setmana següent dels altres!) el càstig solia ser terriblement sever.

Guaitada des d'un nivell estrictament bèl·lic, és evident que la confraternització és un afebliment dels ideals, una pèrdua d'identitat o una relaxació perillosa. O tot plegat a la vegada, potser. Però resten dempeus unes altres consideracions, de caràcter més genuïnament humà, que en una guerra ni tan sols no poden ser esmentades. Altrament, si una lluita armada no entranyava una total subversió de valors, no tindria cap sentit. I aquí, en aquest capgirament definitiu dels preceptes vàlids fins al moment d'esclatar el conflicte, rau l'essència del «casus belli». Assumir aquesta monstruositat pren una pila d'anys, un autèntic amuntegament d'hores de reflexió. I no és cosa massa senzilla.

Ara, quan ja han passat tants lustres —mig segle fa una enorme majestat!—, he llegit molts llibres, alguns dels quals eren saberuts, d'altres simplement doctes i encara uns de més enllà purament anecdòtics, amb l'Ebre i la seva Batalla com a tema. No puc deixar d'esmentar que la majoria d'aquests toms han estat escrits per autors que la jutjaven des de l'altra banda, des del cantó de Franco. Val la pena de deixar constància de com un mateix fet —essència de la magistral pel·lícula japonesa «Raixomon»— motiva interpretacions tan diverses.

Una de ben nostra, irrefutable, era que havíem tornat a travessar el riu, però ara desfets i en la precària condició de supervivents.

Tresor de pirata

Havíem instal·lat el comandament de la Divisió en un casalot antic, ben restaurat i modernitzat, del barri de Remolins. La planta baixa tenia tot

l'aspecte d'haver fet d'entrada de carros i semblava que darrerament els amos l'haguessin transformada en garatge. Encara hi havia un soterrani ple d'indicis d'haver-hi hagut instal·lat un trull. Tenia uns arcs de pedra que devien fer, de bon compte, un metre de gruix. Ja no hi quedaven premses ni bocois i era fàcil d'imaginar que ja feia molts anys que allí baix no hi posava els peus ningú.

En Ferrándiz va baixar a examinar-lo i li va agradar molt. Va diagnosticar:

—Ara l'artilleria i l'aviació ens emprenyan cada dia i, si no m'equivoco, això podria ser un refugi «de poca madre». Encarrega't de fer-lo netejar, vols? Mira si per aquí hi ha algú que sigui capaç d'emblanquinar-lo quan ja sigui net. Bé hi deu haver algun combatent que hagi estat pintor de parets, suposo. Troba'l. Fes-hi baixar taules i cadires i pot quedar un quarter general collonut, a prova de bombes.

Amb el palmell va tustar una de les parets i va declarar que allò era un blindatge fenomenal, capaç d'aguantar artefactes de cent quilos. Vaig posar uns quants soldats a treure runa i un minyó em va advertir que en un racó del soterrani hi havia un parell de caixes de pots de llet condensada, que s'havien fet visibles quan havien enretirat unes bótes velles i altres andròmines, i que semblava que fossin enganxades a terra: no les podien moure ni entre quatre nois. Les tapes de fusta eren ben entatxades amb claus que devien fer sis o set centímetres i vaig sospitar si no hi hauria projectils d'artilleria, granades de mà o qualsevol altre explosiu, abandonat amb finalitat de parany. Era versemblant que els estadants de la casa, arribada l'hora d'abandonar-la, hi haguessin deixat aquella venjança. Calia, doncs, manejar amb molta cura les caixes, sospitosament feixugues, i no vaig trobar cap altra solució que pujar-les a l'exterior i encarregar que les obrissin els artificiers de sapadors. Si la hipòtesi era certa, qualsevol sotrac o un simple canvi de posició de les caixes podia activar el mecanisme explosiu. Van fer alçaprem amb la del damunt i van aconseguir de passar-hi unes cordes per sota i entre cinc o sis xicots parsimoniosos van aconseguir de deixar-la al sòl, al costat de l'altra. Les cobria una

capa de quisca tan antiga que refutava enèrgicament la idea que allí dins hi pogués haver una venjança de guerra: la brutícia acumulada venia de molt abans del conflicte. Em semblava un raonament tan lògic, que vaig ordenar que introduïssin espàtules de canviar pneumàtics entre les tapes i les caixes i vaig romandre allí mateix, per tal d'infondre confiança als manipuladors. Hi havia a dins de cada caixa un autèntic tresor de pirates del Carib, tot de monedes d'or i plata premsades les unes contra les altres, com autèntics botins de novel·les d'aventures! No vaig permetre que ningú toqués res i vaig fer tornar a clavar les tapes, adreçant alguns dels vells claus a cops de martell i fent-los entrar pels forats originals.

Ho vaig explicar a en Ferrándiz amb tremolor en la veu. Érem sols al seu despatx i posteriorment vaig conèixer la utilitat d'una reunió d'únicament dues persones.

—Quiets! Compte amb el merder! Aquestes coses exigeixen cautela. Fes fora del soterrani tots els nois, sense que els hakis de donar cap explicació: els dius que és una ordre meva, i llestos. Avisa'm quan ja hagin sortit i hi baixarem tu i jo, sols.

Ho vaig fer, vam baixar-hi tots dos, i amb un tornavís gros i les espàtules d'abans vam fer palanca i vam destapar una de les caixes. En Ferrándiz hi va introduir ambdues mans alhora i les va omplir de monedes. Em va semblar que gairebé totes eren d'or. Les va examinar amb ulls plens de resplendor teatral, com d'actor molieresc, les va sospesar i em va dir amb una veu no pas menys tremolosa que la meva quan li havia donat la notícia:

—Aquesta casa devia ser d'un d'aquells terratinents antics, que no confiaven en els bancs. Això és una fortuna que s'ha de portar immediatament al Cos d'Exèrcit!

—Serà un bon obsequi per a en Líster!

—El nostre Cos d'Exèrcit és el Divuitè, no pas el Cinquè! Hi som agregats provisionalment.

—Sí: encara «hi som agregats», tan provisionalment com vulguis.

—Tu saps tan bé com jo que nosaltres pertanyem al Cos d'en Del Barrio i no em discutiràs pas una veritat com aquesta! Ajuda'm a clavar la tapa. No diguis res a ningú, t'ordeno silenci. I t'aviso que si ho xerres et faré afusellar!

—Ep, Ferrándiz, escolta! Almenys hi ha vuit o deu nois de no sé quines Companyies que ho han vist. Vull dir que si et posaves a afusellar tindries molta feina i ben poques possibilitats d'encertar el xerraire, si n'hi hagués hagut. T'ho dic per la part que em pugui tocar!

—Part de què? —va dir en una embranzida imparable—. De quina part parles? Que et penses que això s'ha de repartir, o què?

—Calla, animal! No m'entens! Part d'aquest afusellament que dius, et parlo! I penso que per pujar-les fins al carrer, tu i jo no ho podríem pas fer: bé hauríem de cridar algú. A això volia anar a parar: ja tenim uns quants testimonis. Cridem aquests nois que hem fet pujar i ordenem-los que traginin les caixes. On tu ordenis, a un camió/

—Què cony de camió! Al meu cotxe! Jo mateix les duré a en Del Barrio. Això és què comunicaràs als nois: que el cap de la Divisió portarà personalment les caixes al cap del Cos d'Exèrcit.

Va fer obrir el compartiment d'equipatge del seu Ford 1936 negre i ja ens esperava amb els maxil·lars badats. Hi vam posar les dues caixes i les molles posteriors es van plànyer dolorosament d'una flexió que amb tota certesa fins aleshores mai no havien fet. El xassís va quedar directament aclofat damunt l'eix posterior, amb els amortidors premsats, i almenys durant tres o potser quatre mesos va romandre amb aquella compressió; almenys, jo ja no el vaig reveure mai més amb l'airositat anterior.

Comentava amb en Morera i Falcó l'aventura tortosina i l'amenaça d'en Ferrándiz sisabia que jo l'havia esbombada, i li feia observar l'estranya

inclinació cap avall de la part posterior del Ford. En Quim deia que potser en Ferrándiz encara no havia tingut temps d'anar a veure en Del Barrio, o que potser hi havia anat i li havia demanat que les hi guardés, perquè ell preferia els bitllets i no pas la xavalla. Era maledicència pura i el joc em desplaïa, almenys en aquelles condicions, i no el vaig deixar continuar amb el to intranscendent:

—No ho tractis amb frivolitat, Quim. És una fortuna immensa. M'agradaria comentar-ho amb l'Scotti.

—«No te emboliques, Gutiérrez, que te harían malbién», que diu la saviesa popular en llavis del «Tenorio» del «Llamp-Brocs», o com se'n digui d'aquella cretinada nostrada. Acabaríem presenciant una escena terrorífica de pel·lícula de lladres i serenos! L'Scotti faria de seny ordenador i no permetria que el «Manito» s'apoderés de les caixes que tu, babau de mena, li vas regalar, cosa que demostra que també hi ha catalanets «pendejos»! No ha donat les caixes a en Del Barrio com no va permetre que tu les duguessis a en Líster! I aixe, és evident que no ha estat per atzar, que si algú la va cagar vas ser tu i que en Ferrándiz és més viu que la mare que el va parir!

—Potser sí: admetem-ho. Però allò que has citat no pertany a la paròdia del «Don Juan Tenorio», sinó que ho sentència un personat/

—No t'esforcis, que no ho vull saber. Aquestes coses provenen d'un estadi cultural al qual encara no he arribat i ja miraré d'abastar-lo quan s'hagi acabat la guerra, admès que un dia o altre s'acabi i jo en pugui veure el final. Quant et sembla que deuen pesar, aquestes caixes?

—No ho sé pas. Potser entre trenta o quaranta quilos cadascuna.

—T'has fotut en un merder d'exageració! Un home sol pot aixecar un embalum que faci aquest pes (quantes vegades no hem vist gent traginant sacs de cinquanta quilos, o una metralladora i una caixa de municions que, si fa no fa, pesaven això?) i tu parlaves de diverses persones plegades que no les podien moure!

—Ara exageres tu. Jo em limitava a remarcar que eren caixes que feien de mal tragar per culpa de la mida petita i el pes gran. Ja t'he dit que no sé quant poden pesar aquests caixons de merda, però la inclinació de la carrosseria del cotxe d'en Ferrándiz demostra que no vaig gaire errat d'osques. És evidentíssima i se n'adonaria l'home més llosc d'aquest món. El Ford no deu saber ni una sola paraula d'exageracions, però fot el mateix posat que faria si hagués de tragar mitja tona de ciment. I ara, per caritat, no facis veure que hagi dit que en aquells caixons hi hagi cinc-cents quilos d'or i pedres precioses!

Introspectiva

Tornat de l'exili i reinstal·lat a Catalunya, un dia explicava la troballa tortosina a en Gilabert. Va meditar un xic, va mirar d'aconseguir el major nombre possible de detalls de la casa i el barri de Remolins i, en magistral lligada de caps, va aventurar un possible nom de conciudadà que hagués tingut un antic trull al soterrani i que, a la vegada, hagués estat capaç d'atresorar a casa seva, i dins uns caixons de fusta, una antiga fortuna en doblers d'or. I he de consignar que, d'entrada, el fet no el va sorprendre gota.

En qualitat de dada complementària —i en honor a la veritat— he de dir que en Ferrándiz va passar a França uns dies abans que ho fes la seva Unitat i que jo, lògicament, no ho vaig veure i em guardaria bé prou d'afirmar que aleshores encara dugués aquella càrrega dins el seu cotxe.

És clar que si em preguntàveu què sospitava jo personalment, la meva resposta fóra tota una altra. Puix que hauria de preguntar-me, una vegada més, com s'ho havia fet per arribar a Mèxic i muntar de seguida una fàbrica de miralls a l'estat de Puebla. Admès que qui m'ho va dir no m'hagués enganyat.

Índex

Oh, una «Crocus sativus»!	2
Els darrers dies a la Terra Alta	5
En aquella altra Tortosa	10
Tresor de pirata	13
Introspectiva	18